

ЎТМИШГА НАЗАР

4 - МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК - 4

LOOK TO THE PAST

SPECIAL ISSUE - 4

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Зияева Доно Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат тиббиёт институти

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат
университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Россия ФА, Санкт-Петербург
Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алина Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Талапов Бахриддин Алижанович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

1. Доно Зияева ЭРОН САФАРНОМАЛАРИ ВА МЕМУАР АСАРЛАРИ ТАРИХИЙ МАНБА СИФАТИДА.....	6
2. Санобар Шадманова ЎЗБЕКИСТОН ШАҲАРЛАРИ КЛАССИФИКАЦИЯСИ ВА ТИПОЛОГИЯСИ (1917-1941 ЙИЛЛАР).....	13
3. Надира Маҳкамова ЎРТА ОСИЁ МИЛЛИЙ-ҲУДУДИЙ ЧЕГАРАЛАНИШ МАСАЛАСИНИНГ СОВЕТ ДАВРИ АДАБИЁТЛАРИДА АКС ЭТИШИ.....	20
4. Қаҳрамон Алманов ИЛК ЎРТА АСРЛАР УСТРУШОНА ТАНГАЛАРИ.....	29
5. Шахноза Абдурахимова 1985-1991 ЙИЛЛАРДАГИ АҲОЛИ МУРОЖААТЛАРИДА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИНИНГ АКС ЭТИШИ.....	39
6. Zebiniso Axmedova OLIMLARNING AHMAD DONUSH IJODI VA FAOLIYATIGA QARASHLARI.....	47
7. Гулчеҳра Аҳмедова СУРХОНДАРЁ БАХШИЛАРИ.....	54
8. Komiljon Arziyev SHIMOLIY-BAQTRIYA MOZOR-QO`RG`ONLAR O`RGANILISH TARIXI (eramizdan avvalgi II asrlar oxiri va eramizning III asrlariga).....	59
9. Мансур Бойсариев ДИАСПОРА ТУШУНЧАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАР КЕСИМИДА РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ.....	65
10. Шерзод Баҳранов РОССИЯНИНГ ЎРТА ОСИЁ БИЛАН ҚЎҚОН ОРКАЛИ ОЛИБ БОРГАН ЧОЙ САВДОСИ ТАРИХИДАН (XIX-аср охири ва XX-аср бошларида).....	74
11. Феруза Бобожонова БУХОРО АМИРЛИГИДАГИ МАДРАСАЛАРНИНГ ҚУРИЛИШИ, МОДДИЙ-ХЎЖАЛИК ТАЪМИНОТИ ВА ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ.....	80
12. Назокат Бозорова СУРХОНДАРЁЛИКЛАРНИНГ ФРОНТ ВА ФРОНТ ОРТИДАГИ ЖАСОРАТИ.....	94
13. Шербек Ёдгоров МИСРДАГИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРНИНГ ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМ ВА РАДИКАЛИЗМНИНГ ЁЙИЛИШИГА ТАЪСИРИ.....	100
14. Бехзод Исабеков СУЮРЛИТЕПА ЁДГОРЛИГИ ТЎҒРИСИДА МУЛОҲАЗАЛАР.....	108

15. Дилфуза Исмоилова, Нор Бердиев XIX АСР ОХИРИ - XX АСР БОШЛАРИДА ТУРКИСТОН ЎЛКАСИДА КОНЧИЛИК ВА МЕТАЛЛУРГИЯ ТАРИХИДАН.....	113
16. Фарходжон Исматуллаев ЕВРОПА ИТТИФОҚИ БИЛАН ҲАМКОРЛИК – ЎЗБЕКИСТОН ТАШҚИ СИЁСАТИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА.....	121
17. Руфина Каюмова ЎЗБЕК ЖАНГЧИЛАРИНИНГ ЖАСОРАТЛАРИ УРУШ ДАВРИ ХАТЛАРИ САТРАЛАРИДА.....	129
18. Oybek Klichev, Nishona Hasanova SITORAI MOXI XOSA MUZEYI BINOLARINING TUZILISHI.....	135
19. Хушнудбек Мамадалиев ФАРҶОНА ВОДИЙСИДА “ЯНГИ ШАҲАР” ЛАРНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ ВА УЛАРДАГИ ЎЗГАРИШЛАР.....	141
20. Erkinjon Maxmudov BXSR HUKUMATINING VAQF MULKLARIGA BO’LGAN MUNOSABATI.....	152
21. Темур Мўминов ИБРОҲИМ МЎМИНОВ ПОРТРЕТИГА ЧИЗГИЛАР.....	157
22. Ғайратхон Мухтаров ЧОТҚОЛ ТОҒ ТИЗМАСИ ПЕТРОГЛИФЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	166
23. Жамшид Перемкулов СОВЕТ ДАВРИДА САНОАТ ШАҲАРЛАРИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ СИЁСАТИ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ (ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА).....	173
24. Зафар Раҳманов ЧУСТ ЎТРОҚ ДЕҲҚОНЧИЛИК МАДАНИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ВОҲА ЖОЙЛАШУВ ТИЗИМИНИНГ БОШЛАНИШИ.....	183
25. Элёр Раҳмонов ФАРҶОНА ВОДИЙСИДА КАМ ТАЪМИНЛАНГАН ВА ЁШ ОИЛАЛАРНИ ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯЛАШ ЖАРАЁНИ.....	191
26. Зокир Рустамов 1920-1930 ЙИЛЛАРДА ЎЗБЕКИСТОН, ТУРКИЯ ВА ЭРОНДА АМАЛГА ОШИРИЛГАН ИЖТИМОИЙ-МАДАНИЙ ИСЛОҲОТЛАР.....	199
27. Azamat Sanakulov MARKAZIY OSIYODA SIYOSIY JARAYONLARDAGI XALQ DIPLOMATIYASINING AHAMIYATI VA O'RNİ.....	205
28. Нодир Сафаров РОССИЯ-БУХОРО АЛОҚАЛАРИНИНГ ХОРИЖИЙ ТАРИХШУНОСЛИГИ ТАҲЛИЛИ.....	213

29. Анора Тоғаева ЎЗБЕКИСТОН ШАҲАРЛАРИДА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИ: АҲВОЛИ ВА МУАММОЛАРИ (1950-1980 йиллар).....	219
30. Фарход Усманов 1920-1930 ЙИЛЛАРДА ЎЗБЕКИСТОНДА БОЛАЛАР ҚАРОВСИЗЛИГИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР.....	226
31. Икромжон Умаров БАДАШ – КЎҲИТАНГТОҒ ҚИШЛОҚЛАРИ АҲОЛИСИНИНГ ҚАДИМИЙ МУСИҚИЙ САНЪАТИ.....	238
32. Гулнора Фарманова Н.И.ВЕСЕЛОВСКИЙ ВА УНИНГ АФРОСИЁБДАГИ АРХЕОЛОГИК ИШЛАРИ (АРХЕОЛОГИК ТАДҚИҚОТ УСУЛЛАРИНИНГ БИРЛАШИШ ТЎҒРИСИДА).....	245
33. Madina Chorieva XX-XXI ASRLAR TARIXSHINOSLIGIDA SO'NGGI MANGIT AMIR SAYID OLIMXON.....	250
34. Шахло Хусанова БУЮК ИПАК ЙЎЛИДАГИ МИНГТЕПА ШАҲРИ.....	255
35. Фурқат Тошбоев, Наргиза Каримова УСТРУШОНАНИНГ ҚАДИМГИ ШАҲАРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ БУЮК ИПАК ЙЎЛИ САВДОСИДАГИ ЎРНИ.....	261

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Шахло Хусанова Артиқалиевна,
Андижон давлат университети
таянч докторанти,
turon95@mail.ru

БУЮК ИПАК ЙЎЛИДАГИ МИНГТЕПА ШАҲРИ

For citation: Shakhlo A. Khusanova, MINGTEPA CITY ON THE GREAT SILK ROAD. Look to the past. 2020, Special issue 4, pp.255-260

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-SI-4-34>

АННОТАЦИЯ

Буюк ипак йўлининг тарихий аҳамияти, унинг ривожланишида муҳим ўрин тутган милoddан аввалги IV- милoddий V асрларда ҳукм сурган Давань давлати тарихи, қадимги Хань давлати элчиси Чжан Цяннинг Давань давлати аҳолиси, турмуш тарзи, ижтимоий иқтисодий ҳаёти тўғрисидаги фикрлари, Буюк ипак йўли кесимидаги “Қашқар-Фарғона” бўлаги, Даваннинг “Самовий тулпорлар”и, узум ва беда ўсимликлари, ушбу йўналишда жойлашган қадимий, тарихий шаҳарлар, шунингдек, ушбу йўл кесимида жойлашган Мингтепа шаҳри тарихи, қадимда Мингтепада чорвачилик, деҳқончилик, хунармандчилик, боғдорчиликнинг ривожланиш тарихи, Мингтепа шаҳрида мавжуд бўлган қарвонсаройлар, савдо қарвонларининг йўналишлари, Мингтепада олиб борилган археологик тадқиқотларнинг натижалари, 2012 йилдан буён олиб борилаётган ўзбек-хитой қўшма экспедициясининг илмий янгиликлари, Мингтепа археология мероси объектини муҳофаза қилиш ва ундан оқилона фойдаланиш тўғрисидаги Вазирлар маҳкамасининг қарори баён этилган.

Калит сўзлар: Буюк ипак йўли, Давань давлати, Хань давлати элчиси Чжан Цян, “Қашқар-Фарғона” бўлаги, Мингтепа шаҳри, “Самовий тулпорлар”, қарвонсарой, Мингтепа археология мероси тўғрисида Вазирлар Маҳкамаси қарори.

Шахло Артиқалиевна Хусанова
Докторант (PhD) Андижанского
государственного университета,
turon95@mail.ru

ГОРОД МИНГТЕПА НА ВЕЛИКОМ ШЕЛКОВОМ ПУТИ

АННОТАЦИЯ

Историческое значение Великого шелкового пути, история государства Давань в IV веке до нашей эры -V веке нашей эры, взгляды древнего Ханьского посла Чжан Цян на население, образ жизни, социально-экономическую жизнь древнего Давана, в Великого шелкового пути участок Кашгар-Фергана, Даванские «Небесные кони», виноград и люцерна, древние исторические города в этом направлении, а также история Мингтепа,

расположенного на этом участке дороги, история развития сельского хозяйства, животноводство, ремесел, садоводства в Мингтепе в древности, караван-сараев в Мингтепе, направления торговых караванов, описаны результаты археологических исследований, научные нововведения узбекско-китайской совместной экспедиции с 2012 года, постановление Кабинета Министров об охране и рациональном использовании памятника археологического наследия Мингтепа.

Ключевые слова: Великий шелковый путь, государство Давань, посол государства Хань Чжан Цянь, линия «Кашгар-Фергана», город Мингтепа, «Небесные кони», караван-сарай, Постановление Кабинета Министров по археологическое наследие Мингтепа.

Shakhlo A. Khusanova,
Basic doctoral student of
Andijan State University,
turon95@mail.ru

MINGTEPA CITY ON THE GREAT SILK ROAD

ABSTRACT

The historical significance of the Great Silk Road, the history of the Davan state in the 4th-5th centuries BC, the views of the ancient Han ambassador Zhang Qian on the population, lifestyle, socio-economic life of the Davan state, east and west along the Great Silk Road The Kashgar-Fergana section, Davan's "Heavenly Vultures", grape and alfalfa plants, ancient, historical cities in this direction, as well as the history of Mingtepa, located in this part of the road, livestock in Mingtepa in ancient times, history of development of agriculture, handicrafts, horticulture, caravanserais in Mingtepa, directions of trade caravans, in Mingtepa A.N.Bernshtam, Yu. Zadneprovsky, the results of archeological research conducted by the Matboboevs, scientific innovations of the Uzbek-Chinese joint expedition since 2012, the decision of the Cabinet of Ministers on the protection and rational use of the Mingtepa archeological heritage site are described.

Keywords: Great Silk Road, Davan State, Ambassador of the Han State Zhang Qiang, "Kashgar-Fergana" section, Mingtepa city, "Heavenly Vultures", caravanserais, Resolution of the Cabinet of Ministers on the Mingtepa archeological heritage.

1. Долзарблиги:

Буюк ипак йўли Евросиё материгининг шарқдан ғарбгача бўлган мамлакатларини қадимда савдо, иқтисодий, сиёсий, маънавий ва маданий алоқаларини олиб боришга хизмат қилувчи йўл ҳисобланган. Ушбу савдо йўлининг асосий мақсади ва вазифаси биринчи навбатда Хитойдан Ўрта Осиё, Кичик Осиё, Ҳиндистон, Европанинг Ўрта ер денгизи атрофидаги давлатлар, Италия давлатига ипак, чинни ва бошқа маҳсулотларни экспорт қилиш бўлса, шу ўринда Европа ва Осиё мамлакатларидан Хитойда мавжуд бўлмаган маҳсулотларни, жумладан, қимматбаҳо тошлардан тортиб, турли хил газламалар, гиламлар, зеб-зийнат буюмларини олиб келишдан иборат бўлган. Хитойнинг Сиан шаҳридан бошланган ушбу йўлнинг ривожланишида Ўзбекистоннинг ўрни катта бўлган. Буюк ипак йўлининг асосий тармоқларидан бири “Қашқар-Фарғона” бўлаги ўтган қадимги Фарғона давлати шарқ ва ғарб давлатларининг савдо, иқтисодий ва маданий алоқаларини ривожланишида муҳим тарихий аҳамиятга эга бўлган.

2. Методлар ва ўрганилганлик даражаси:

Буюк ипак йўли тарихи, шарқ ва ғарб мамлакатларининг савдо, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаётидаги ўрни ҳақида кўплаб маҳаллий ва хорижий тарихчи олимлар изланишлар олиб борганлар. Буюк ипак йўли тарихи ҳақида илк маълумотлар Хитой манбаларида учрайди. Бу савдо йўлининг асосий тармоғи қадим Давань (Дай-юань, Паркана) давлатидан ўтган. Қадимги Хань элчиси Чжан Цянь хисоботлари асосида ёзилган сарой тарихчиси Сима Цяннинг “Ши-жи” яъни “Тарихий хотиралар” асари, кейинчалик ушбу асарни рус тилига илк

таржимасини қилган Н.Я.Бичуриннинг “Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена”[2] китобида ипак матосининг ватани бўлмиш Хитойдан бошланган Буюк ипак йўли ҳақидаги дастлабки маълумотларни учратиш мумкин. Ушбу асарларда савдо йўлининг асосий тармоғи ўтган қадимги Фарғона давлати ҳақида ҳам қимматли маълумотлар бор.

Ўзбек олимлардан А. Хўжаев[6], Б.Х.Матбобоев[3,4]лар томонидан Буюк ипак йўли кесимида жойлашган қадим Давань давлати ҳақидаги асарлари мавжуд. Шунингдек, мақола муаллифи томонидан “Мингтепа” илмий-оммабоп тўплам[8] ва “Мингтепа зиёратгоҳлари ва қадамжолари” [9] рисоалари ҳам нашрдан чиқарилган.

3.Тадқиқот натижалари:

Буюк ипак йўлига асос солиниши тарихий манбалардаги маълумотларга кўра милoddан аввалги II асрга тўғри келади. Бу ҳақида Хитой манбаларида баён этилган бўлиб, милoddан аввалги 140-85 йилларда ҳукмронлик қилган Хань империясининг императори У-ди ва унинг томонидан Шарқ мамлакатларига юборилган элчи Чжан Цянь саёҳатлари билан боғлайдилар. Чжан Цяннинг дастлабки саёҳати ва босиб ўтган йўллари кейинчалик хитойлик савдогарлар, элчилар ва сайёҳларнинг кўплаб мамлакатлар билан иқтисодий, маданий алоқалар ўрнатишга, янги саёҳатлар ташкил этишга йўл очиб берган.[7]

Император У-ди ўз даврида худудини кенгайтириш мақсадида, шунингдек, хунларга қарши иттифокчи топиш мақсадида милoddан аввалги 138 йилда ғарбий ўлкаларга элчи Чжан Цянни юборади. Чжан Цянь Ўрта Осиёда ҳукм сурган давлатлар; Давань, Парфия, Бактрия, Қанғ, Юэчжи давлатларида бўлади. Шунингдек, унинг саёҳати замирида тарихда давлатлар ўртасидаги ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва маънавий муносабатларида муҳим ўрин тутган Буюк ипак йўлининг расман тарих зарварақларига битилишида, илк тарихини ёритишда ҳам хизмат қилади. Шу билан бирга сайёҳ ва элчи Чжан Цянь, юртимизда мавжуд бўлган қадимий давлатлар ҳақидаги қимматли маълумотларни қолдиради. Унинг ҳисоботлари асосида ёзилган сарой тарихчиси Сима Цяннинг “Ши-жи” (“Тарихий хотиралар”) асари бизгача етиб келган бўлиб, жуда қимматли маълумотлари билан қадриlidir. Асарда Ўрта Осиёда ҳукм сурган давлатлар; Даван, Парфия, Бактрия, Қанғ, Юэчжи давлатларининг тарихи, халқи, ҳаёти ва турмуш тарзи ҳақида маълумотлар мавжуд.[2,6]

Буюк ипак йўлининг тармоқларидан бири ўтган қадимги Давань (қадимги Фарғона, хитой тилида Дай-юан) давлати ҳақида Чжан Цянь ўз ҳисоботларида қуйидагиларни баён этади; Даванликлар уни яхши кутиб олишиб, Хитой давлати билан савдо-сотик қилиш, ўзаро муносабатларни ривожлантиришга, дўстлик алоқаларини ўрнатишга тайёр эканликларини баён қилишади. Даваннинг кишлоқ ва шаҳарлари обод, аҳолиси хушмуомала меҳмондўст, суғорма деҳқончилик ва ҳунармандчилик хўжаликлари юксак даражада ривожланганлиги, кишлоқ хўжалиги экинларидан арпа, буғдой, шолӣ, беда экишини, кучли қўшинга эга мамлакат деб таърифлайди. Даванликларда боғдорчилик ривожланганлиги, улар узум мевасидан кайфиятни кўтарувчи ичимлик тайёрлашларини, ҳар бир хонадон ертўласида бир неча катта хумларда, зодагонлар омборида эса бир неча юзлаб хумларда сақлашлари ҳақида баён этади. Элчининг ҳайратига сабаб бўлган бақувват, баланд бўйли, кучли Давань дулдул отлари бўлади. У отларнинг бундай бақувват ва кўркам бўлишига сабаб, Даванда илк бор учратган беда ўсимлиги билан боғлайди. Ўша даврда Хань империяси хитойликлар тилида Осмонтаги давлати, император У-ди эса Тангри ўғли деб аталар эди. Чжан Цянь У-дига ёзган ҳисоботларида ҳайратига сабаб бўлган Даваннинг дулдул отлари, бедаси, таъми тилни ёрадиган узумларини ҳам ўз юрти-Осмонтагида бўлишлигини айтиб ёзади. Чжан Цянь мана шулар сабаб қадимги Хитой давлати билан Давань давлати ўртасида дастлабки элчилик ва савдо-сотик алоқаларининг ўрнатилишига асос солади. Шунингдек, у саёҳати давомида йўлларнинг тузилиши, сув, тоғ, текисликларнинг жойлашиши ҳақида қимматли маълумотларни беради. Шундай қилиб, Чжан Чян (Цянь) [хитойлар учун ғарбий мамлакатларга борадиган] йўл очди.[6]

Қадимий Даванъ давлати қадимда Буюк ипак йўлининг тарихида муҳим аҳамиятга эга бўлган асосий йўналиши ўтган давлатлардан бири ҳисобланган. Хитой манбаларида Шимолий йўл деб аталган савдо йўлининг Қашқар-Фарғона бўлаги Фарғона водийсидан ўтган ва савдо йўли сифатида узоқ йиллар хизмат қилган.[3] Тарихий маълумотларга ва археолог олимларнинг йўл бўйида жойлашган археология ёдгорликларини ўрганишлари натижасида водийдан ўтган қисми қуйидаги икки йўналиш асосида тикланган:

1. Қашқар- доводдан ўтилган-Ўш-Мингтепа-Қува-Симтепа(Фарғона)-Туркистон тоғ тизмалари бўйлаб-Хўжанд-, ундан Сўғд (Самарқанд) ва Бактрия томонларга ўтиб кетган.

2. Қашқар-доводдан ўтилган-Ўзган-Қайновот (Учкўрғон)-Сирдарё ўнг қирғоғи бўйлаб-Қизил Жар-Ахсикент-Поп-Ашт-ундан довод орқали Ангрен воҳасига ва Қозоғистоннинг бепоён даштларига чиқилган.[3]

Ушбу йўллар асосий йўллар ҳисобланиб, улгуржи савдо муносабатлари йўлга қўйилган.

Юқорида айтиб ўтилган Буюк ипак йўлининг Фарғона водийсидан ўтган қисмида Мингтепа шаҳри ҳам жойлашган бўлиб, ушбу шаҳар қадимий Хитой манбаларида тилга олинган Эрши шаҳрининг қолдиғи ҳисобланади. Эрши шаҳри ҳақидаги илк маълумотлар хитой ёзма манбаларида, асосан Хитой тарихчиси Сима Цяннинг асарида учрайди.

Мингтепа археология ёдгорлиги Андижон вилоятида жойлашган бўлиб, Андижон шаҳри марказидан 38 км. узоқликда, ҳозирги Марҳамат туманининг марказида жойлашган. Мингтепа археология ёдгорлиги ички ва ташқи шаҳар қисмларидан иборат бўлиб, ички қисм, тахминан, 41,2 гектар, ташқи шаҳар қисми 272 гектардан ортиқ майдонни эгаллаган антик давр ёдгорликларидан биридир.

Сима Цяннинг “Ши-жи” яъни “Тарихий хотиралар”асари нинг 5-бўлим, 123-боби “Фарғона тазкираси” яъни “Дай-юан лечжуан” деб номланиб, ушбу бўлим қадимий Фарғона яъни Дай-юан давлатига бағишланади. Шунингдек, ушбу бўлимда Мингтепа яъни хитойликлар тилида Эрши шаҳри ҳақида ҳам қимматли маълумотлар берилган: “Элчиларга эргашиб бориш истагини билдирганлар Тангри ўғли (Тянзи)га хушомад қилиб, «Фарғона (Юан)да яхши отлар бор, **Риейшией (Эрши)** шаҳрида боқилади, Хан [уларни] элчиларига кўрсатмайди», деб айтдилар. Буни эшитиб, Тангри ўғлида Фарғона отларига (Юанма ...) кизикиш пайдо бўлди.[6]

Шунингдек, асарда Эрши(яъни Мингтепа)га милoddан аввалги 104-102 ва 101 йилларда Хан империяси томонидан қилинган ҳарбий юришлар ҳақида ҳам батафсил маълумотлар келтирилган. Айниқса, ушбу қўшинга бошчилик қилган бош қўмондон Ли Гуанглига “Риейшией (Эрши) қўмондони” унвонининг берилиши ҳам бежиз эмас эди. Эрши (Мингтепа)да етиштириладиган самовий отларни сотиб олиш мақсадида Хань императори Дай-юанга дастлаб Чэ Линг бошчилигида элчилик гуруҳини қимматбаҳо совғалар ва олтиндан ясалган от ҳайкалчаси каби совғалар билан юборади.[6]

А.Н.Бернштам Эрши шаҳрини айнан Мингтепа шаҳри харобалари эканлигини ўзининг илмий хулосаларида айтиб ўтади. “Эршининг хитой транскрипцияси шубҳасиз Ураштининг номларидан бири ҳисобланади. Бизнинг фикримизча, у аниқ бир жойга жойлашган бўлиши мумкин, яъни Аравон сойи олдидаги Марҳамат харобаларига мос келади, чунки унинг устида расм (самовий отлар тасвирланган – Ш.Х.) солинган қоя мавжуд. Бундай маҳобатли шаҳар (Хитой манбаларида тасвирлангани каби) Қува ва Ўш оралиғида бошқа учрамайди... Марҳамат харобалари маҳобатлидир... Шундай қилиб, биз қуйидаги хулосага келдик: Аравон сойи қирғоғига жойлашган Марҳамат қишлоғидаги харобалар қадимий Эрши шаҳрининг харобаларидир...” [1].

Мингтепа археология ёдгорлигида 1986-1987, 2002 йилларда археологик тадқиқот ишларини олиб борган тарих фанлари доктори, профессор Боқижон Матбобоев ҳам ўзининг илмий изланишлари натижасида Хитой манбаларида тилга олган Эрши шаҳри айнан Мингтепа эканлигини таъкидлайди. Айниқса, унинг раҳбарлигида 2012 йилдан буён Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Самарқанд Археология институти ҳамда Хитой Халқ Республикаси Ижтимоий Фанлар академияси Археология институти олимлари

хамкорликда археологик дала тадқиқот ишларини олиб бормоқдалар. Қадимий Мингтепа шаҳридан топилган моддий ашёлар Мингтепа археология ёдгорлигини ўша Хитой манбаларида айтиб ўтилган Эрши шаҳри эканлигини исботлайди ҳамда Буюк ипак йўли тармоғи ўтган асосий шаҳарлардан бири эканлигидан дарак беради.[5]

Қадимий Мингтепада суғорма деҳқончилик, айниқса, боғдорчилик жуда яхши ривожланган. Тарихий асарларда таъкидлаб ўтилганидек, Мингтепа(Эрши)да узум кўчатлари, беда ўсимликлари кенг миқёсда етиштирилган ва қўшни давлатларга экспорт қилинган. Савдо ва элчилик алоқалари орқали Хитойга олиб келинган узум кўчатлари ва беда ўсимлиги уруғлари император У-ди томонидан хосилдор ерларга экилган ва чет элдан келган мартабали меҳмонларга кўрсатилган.

“Фарғона (Юан) атрофида узум (путао ...) дан май ишлаб чиқаради, бойлари 10 минг пуддан (дан) ортиқ май сақлашади. [Ушбу май] бир неча ўн йил турса ҳам бузил-майди”.[6]

Б.Х.Матбобоев раҳбарлигида олиб борилган охириги археологик қазишма ишлари даврида ер остидан топилган катта сопол хумлар ҳам ўша тарихий манбаларда ёзиб қолдирилган ер остида сақланган узум майлари тўла хумлар бўлиши мумкин.

Бундан кўринадики, қадимда Буюк ипак йўли савдо муносабатларида Хитой давлатидан ипак, чинни махсулотлари келтирилган бўлса, қадим Давань-Мингтепа(Эрши)дан узум меваси ва майи, беда ўсимлигининг уруғи, самовий отлари Хитойга ва бошқа қўшни давлатларга олиб кетилган. Шунингдек, савдо муносабатларини амалга оширилишида карвонсаройларнинг, савдогарлар тўхтаб, дам оладиган қўним жойларнинг ҳам аҳамияти катта. Мингтепа археология ёдгорлиги сирасига кирувчи бир қанча тепаликлар ҳам ўша даврда савдогарлар учун хизмат қилувчи масканлар ҳисобланган. Фарғона вилоятининг Кува туманидан кириб келган карвонлар Мингтепа(Марҳамат)нинг Ровот ва Юқори Ровот қишлоқларида жойлашган карвонсаройларда тўхтаб, дам олиб, савдо ишларини амалга ошириб, сўнг Қоровултепа орқали ҳозирги кундаги қўшни Қирғизистон Республикасининг Аравон тумани орқали Ўш шаҳрига ўтиб кетишган. 1950 йилларда ҳам шу йўллар мавжуд бўлган. Аҳоли шу йўллар орқали Фарғона вилоятининг Кува туманига, ёки, қўшни Қирғизистоннинг Аравон тумани орқали Ўш вилояти бозорларига боришган.

4.Хулосалар:

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Мингтепа қадимда Буюк ипак йўлининг трансконтинентал кесимида шарқ ва ғарб давлатларини бир-бири билан боғлаган хунармандчилик, боғдорчилик, чорвачилик савдо марказларидан бири сифатида узок йиллар хизмат қилиб келган. Мамлакатимиздаги маданий мерос объектлари қаторида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 2018 йил 29 декабр кунги "Андижон вилоятининг Марҳамат туманидаги “Мингтепа” археология мероси объектини муҳофаза қилиш, тадқиқ этиш ва ундан оқилона фойдаланиш тўғрисида”ги 1059-сонли қарори[10] чиқиши ҳам бу муқаддас масканда Ўзбекистонимизнинг буюк қадимий тарихини, довуғини дунёга намоён эта оладиган ёдгорлик мавжудлигидан далолат беради. Ўзбекистон Давлат Тарихи музейида 2019 йил 22 январь куни “Чангандан- Вандугача” деб номланган кўргазма ташкил этилди. Кўргазмадан мақсад Хитойнинг қадим Буюк ипак йўлида жойлашган шаҳри Чангандан – қадим Довон давлатининг бош шаҳри-Мингтепагача бўлган тарихий жойлардан топилган қадимий археологик ашёларни намоиш этишдан иборат бўлди. 2019 йилнинг июнь ойигача давом этиши режалаштирилган ушбу кўргазма очилишида Хитой Халқ Республикасининг Ўзбекистондаги мухтор элчиси Цзян Янь хоним, ўзбек ва хитой тарихчи олимлари, академиклари, зиёлилари иштирок этдилар. Хитой элчиси: “Мингтепа ёдгорлиги замирида ташкил этилган ушбу кўргазма икки давлат ўртасида маданий ва маънавий алоқаларини янада мустаҳкамлашига хизмат қилади”, деб юқори баҳо берди. Мингтепа шаҳар харобасининг Буюк ипак йўли ривожланиши тарихидаги ўрнини ўрганиш ва тарғиб қилиш орқали қуйидаги таклиф ва хулосаларни айтиб ўтиш мумкин.

1. Буюк ипак йўли кесимида жойлашган Мингтепа археология ёдгорлигининг тарихий-археологик аҳамиятини, унинг миллатимиз тамаддуни бешикларидан бири бўлганини эътиборга олган ҳолда, мазкур объектни муҳофазасини таъминлаш, Юнеско

ташкилотининг умумжаҳон маданий мероси рўйхатида киритиш, Мингтепа тарихий-меъморий археологик ёдгорлигини очик осмон остидаги музей-шаҳарга айлантириш;

2. Мингтепа археология ёдгорлигининг тарихий-археологик аҳамиятини тарғиб ва ташвиқ қилиш орқали ёшларда аجدодларимиздан қолган бой маданий меросларимизга ҳурмат, юртга садоқат, ватанга муҳаббат, ўтмиш тарихимиздан фахрланиш хисларини юксалтириш йўлида тарғибот ишлари самарадорлигини ошириш;
3. Буюк ипак йўли лойиҳалари асосида Мингтепа археология ёдгорлиги заминида туризм соҳасини ривожлантириш орқали аҳолини иш билан таъминлашга эришиш, инфратузилмани ривожлантириш;

Мингтепа археология ёдгорлиги ўзининг қадимийлиги, маҳобатлилиги билан туризмнинг қайноқ нуқтаси бўла олади.

Иқтибослар/ Сноски/References:

1. Бернштам А.Н. Араванские наскальные изображения и Даванская (Ферганская) столица Эрши // СЭ. 1948. №4.(Bernshtam A.N. Aravan rock paintings and the Davan (Fergana) capital of Ershi // SE. 1948. №4.)
2. Бичурин. Н.Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. М.-Л. 1950.(Bichurin. N.Ya. Collection of information about the peoples who lived in Central Asia in ancient times. M.-L. 1950).
3. Буюк ипак йўлидаги Фарғона шаҳарлари. Матбобоев Б.Х., Шамсутдинов Р.Т., Мамажонов А..Андижон, “Мерос”, 1994 й.(Fergana cities on the Great Silk Road. Matboboev B.Kh., Shamsutdinov R.T., Mamajonov A..Andijon, “Meros”, 1994.)
4. Матбабаев Б. Городище Мингтепа // Древние города Ферганской долины. Ташкент. 2009.(4. Matbabaev B. Mingtepa settlement // Ancient cities of the Fergana Valley. Tashkent. 2009).
5. Матбобоев Б.Х. Мингтепа: Археологик қазилмалар ва уларнинг таҳлили // “Водийнома”, 2019 3(14) (Matboboev B.Kh. Mingtepa: Archaeological excavations and their analysis // “Vodiynoma”, 2019 3 (14)
6. Хўжаев А. “Фарғона тарихига оид маълумотлар (Қадимий ва илк ўрта аср Хитой манбаларидан таржималар ва уларга шарҳлар). “Фарғона” нашриёти. 2013 й. (Khujaev A. “Information on the history of Fergana (translations and commentaries from ancient and early medieval Chinese sources). Fergana Publishing House. 2013 y.)
7. БУЮК ИПАК ЙЎЛИ: ЎТМИШ, БУГУН ВА КЕЛАЖАК . Аббасов Б.С., Мелиев М.Б., Эшмаматов Э.Д.// Osiyo tamadduni va Buyuk Ipak yuli xalqaro ilmiy-amaliy anjuman тўплам. Самарқанд. (THE GREAT SILK ROAD: PAST, PRESENT AND FUTURE. Abbasov B.S, Meliev M.B, Eshmamatov E.D// Proceedings of the International Scientific-Practical Conference on Asian Civilization and the Great Silk Road. Samarkand)
8. Мингтепа. Илмий-оммабоп тўплам. “Наманган” нашриёти, 2019 й.(Mingtepa. Popular science collection. Namangan Publishing House, 2019)
9. Хусанова Ш. Мингтепа зиёратгоҳлари ва қадамжолари. “Arjumand media”. Наманган.2020 й.(Khusanova Sh. Mingtepa shrines and shrines. "Arjumand media". Namangan.2020 y)
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси "Андижон вилоятининг Марҳамат туманидаги “Мингтепа” археология мероси объектини муҳофаза қилиш, тадқиқ этиш ва ундан оқилона фойдаланиш тўғрисида”ги №1059-сонли қарори, 2018 йил 29 декабрь.(The decision of the Cabinet of Ministers on the protection and rational use of the Mingtepa archeological heritage site are described. №1059. 29 December, 2018 y)

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№SI-4 (2020)

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000